

GILBERT DE LA PORRÉE (Gilbertus Porretanus, Gislebertus) — filozof, teolog, ur. w 1076 w Poitiers, zm. 4 IX 1154 tamże.

Studiował w Chartres, gdzie jego mistrzem był Bernard z Chartres (nie mylić z Bernardem Silvestris czy Bernardem z Tours, kanclerzem szkoły w Chartres w 1156) oraz Rudolf z Laon. Tam został prof. i kanclerzem szkoły. Nauczał w Paryżu, gdzie jego studentem był Jan z Salisbury. Od 1142 był bpem w Poitiers.

Zgodnie z duchem szkoły w Chartres (metodologia nauk, zagadnienia przyrodnicze, problem Trójcy Świętej) komentował *Opuscula sacra* Boecjusza (PL 64, 1255–1412; *The Commentaries on Boethius*, wyd. N. M. Häring, Tor 1966). Frg. komentarza do prologu, którego nie ma w wyd. PL, wydał B. Haureau oraz M. Grabmann w *Die Geschichte der scholastischen Methode* (Fr 1911, II 417–419).

Dziełem G. jest *Liber sex principiorum* (PL 188, 1257–1270; *Liber de sex principiis G. Porretano ascriptus*, wyd. A. Heysse, Mr 1929) — klasyczny średniowieczny tekst o sześciu ostatnich, przez Arystotelesa omówionych pobieżnie, kategoriach (actio, passio, quando, ubi, situs, habitus), podręcznik logiki, jako taki komentowany przez wielu scholastyków, w tym Alberta Wielkiego, cyt. w wyd. H. Barbarusa (Ve 1496), przez G. Leibniza (*Theodicea*, I 67) i na tej podstawie sądzi się, że G. należał do tych, którzy na początku XII w. wprowadzili do nauczania w Chartres wszystkie dzieła Arystotelesowego *Organonu*. Zachowała się również jego *Epistola* do opata z St. Florian (PL 188, 1255–1258) oraz do Bernarda z Chartres (w: *Lettres de Saint Ives. Évêque de Chartres*, wyd. L. Merlet, Chartres 1885).

G. działał na polu filozoficznym i teologicznym. Pod jego wpływem tworzył Joachim da Fiore, potępiony przez IV Sobór Laterański (1215) za podobne do Gilbertowych błędy w nauce o Trójcy Świętej; wywodzące się ze szkoły G. *Sententiae divinitatis* oddziaływały na *Liber Sententiarium* Piotra Lombarda. Od Gauthiera ze św. Wiktora, współczesnego G., pochodzi *Contra quatuor labyrinthos Franciae*, dzieło napisane na wzór pism G., Piotra Abélarda, Piotra z Poitiers i Piotra Lombarda.

G. komentując *De Trinitate* (*The Commentaries on Boethius*, I 15–19) natknął się na przejęte przez Boecjusza od Porfiriusza zdanie: „[...] quare diversum etiam vel genere vel specie vel numero dicitur. Sed numero differentiam accidentium varietas facit” („[...] dlatego różnicę orzeka się również co do rodzaju, gatunku lub liczby. Ale różnica liczbowa sprawia różnicę przypadłości”), które dało mu okazję do rozwinienia własnej nauki o naturze pojęć ogólnych, uznawanej za przykład skrajnego realizmu. Powszechnik istnieje w jednostce jako realnie różny od zasady jednostkowania (accidentium varietas). Od Abélarda przejął twierdzenie, że pojęcia ogólne tworzy się za pomocą abstrakcji. Wszystkie rzeczy posiadają dwie zasady: Boga i materię. Bóg, pierwsza i prawdziwa zasada, w Chartres był nazywany prima forma, forma formarum i pojęty jako zasada wszystkiego zarówno w aspekcie istoty, jak i istnienia. Poza tą formą istnieją jeszcze podporządkowane Bogu 4 czyste substancje (ogień, powietrze, woda i ziemia), i te są pierwowzorami wszystkich rzeczy materialnych, a z nich wywodzą się podpadające pod zmysły byty ogniste, lotne, wilgotne i ziemiste. Trzecim gatunkiem form są istoty rozmaitych rzeczy.

Materia, jako druga zasada rzeczy, rozważana sama w sobie nie posiada żadnych form i jako taka jest prosta, ale rozważana jako element bytu materialnego jest złożona. Materia pierwsza jest wspólna wszystkim bytom mate-

rialnym, ale nie numerycznie (ilościowo), lecz jako podobieństwo — *conformitas* — podstawowej zasady wszystkich rzeczy. I właśnie dlatego w zależności od punktu widzenia rzeczy mogą być nazwane materiałami lub formami. Bóg stwarza najpierw czyste formy (pierwowzory rzeczy materialnych), a następnie formy konkretnych rzeczy i dopiero one łączą się z materią. Tak więc istnieją formy-pierwowzory oraz ich stworzone kopie istniejące w materialnych bytach jednostkowych (zw. *formae nativae*), poznawalne w oderwaniu od materii, a poszczególne rzecz jest naśladownictwem (*conformitas*) idei-wzorca, wg którego została stworzona.

Formy bytów materialnych, równoważne kategoriom Arystotelesa, G. dzieli na inherentne (związane ze strukturą bytów materialnych i nieodłączne od substancji: substancja, ilość, jakość, relacja) oraz formy dodatkowe (determinacje substancji: miejsce, czas, położenie, dyspozycja, czynność, podleganie czynności). Sporo uwagi poświęcił teorii substancji; te właśnie rozważania stały się od 1146 przedmiotem krytyki ze strony Bernarda z Clairvaux. G. odróżnił substancję (aktualnie istniejący byt jednostkowy pod pewną ilością przypadłości będący równocześnie ich przyczyną i zasadą) od subsystemy (właściwość tego, co dla swego istnienia nie musi posiadać przypadłości, np. rodzaje i gatunki). Ale te substancje, które dla swego istnienia nie muszą posiadać przypadłości, są subsystemami, a niektóre subsystemy nie podtrzymując przypadłości, nie są substancjami. Te dwie — substancję i subsystemę — interpretuje G. w świetle Boecjuszowego rozróżnienia *id quod est* oraz *quo est*, a później stosuje do nauki o Bogu, którego stawia na szczycie wszystkiego, co istnieje. Jest On — Bóg — istotowym bytowaniem i od Niego wszystko otrzymuje bytowanie. Bytowość Boga jest więc bytem wszelkich stworzeń, a to z kolei jest określonym rodzajem bytu. Działanie Boga sprowadza się do tworzenia form na obraz idei istniejących w Bogu. Bóg, jako absolutna bytowość, jest odróżniony od stworzeń, w których to, czym one są, nie jest tym, dzięki czemu istnieją, bo takie stwierdzenie można wypowiedzieć tylko w odniesieniu do Boga, absolutnej jedności. W zgodzie z tym skrajnym realizmem mówi G. o jednej *deitas* i trzech, rzeczywiście różnych osobach Trójcy Świętej; tej opinii sprzeciwił się Bernard z Clairvaux, widząc w niej podstawę zanegowania katolickiej prawy o jednym Bogu w trzech osobach, co dało powód żywym dyskusjom na synodzie w Reims (1148), w obecności papieża Eugeniusza III; później sam G. uznał, że „*neve Deus divina essentia diceretur ex sensu ablativi tantum sed etiam nominativi*” („[...] i Bóg nie byłby nazwany istotą boską tylko na podstawie znaczenia narzędnika, lecz także mianownika”), co odnotował podziwiający go historyk Otton z Freisingu (*Gesta Friderici I. et Henrici VI. imperatorum metricè scripta*, Han 1870, rozdz. 56).

Bibliografia: H. Haskins, *The Renaissance of the Twelfth Century*, C 1927, 1979; Ph. Böhner, É. Gilson, *Die Geschichte der christlichen Philosophie von ihren Anfängen bis Nikolaus von Cues*, Pa 1937, 1954² (*Historia filozofii chrześcijańskiej. Od Justyna do Mikołaja Kuzańczyka*, Wwa 1962); A. Masnovo, *ECat VI 392–393*; Gilson HFS; M.-D. Chenu, *La théologie au douzième siècle*, P 1957, 1976³; G. de Poitiers et ses contemporains. *Aux origines de la Logica modernorum*, Na 1987; T. Gross-Diaz, *The Psalms Commentary of G. of Poitiers*, Lei 1996; J. Spruyt, *G. de Poitiers on the Application of Language to the Transcendent and Sublunary Domains*, w: *The Winged Chariot. Collected Essays on Plato and Platonism in Honour of L. M. de Rijk*, Lei 2000, 205–236.

Stanisław Bafia